

Næringslivets ansvar for negative konsekvenser for grunnleggende menneskerettigheter

– eksempler

Etter [åpenhetsloven](#) skal større virksomheter utføre aktsomhetsvurderinger med hensyn til «grunnleggende menneskerettigheter» og «anstendige arbeidsforhold». Med grunnleggende menneskerettigheter menes bl.a. rettighetene i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, og ILOs kjernekonvensjoner.

Andre internasjonale instrumenter som omfattes av definisjonen av «grunnleggende menneskerettigheter» i åpenhetsloven er

Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) og ILO-konvensjon nr. 169 om urfolks rettigheter.

Tabellen gir eksempler på hvordan virksomheter kan være involvert i negative konsekvenser

for menneskerettighetene i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, og gir enkelte referanser til relevante ILO-instrumenter.¹

Formålet med tabellen er å inspirere til tenkning og prosesser i arbeidet med menneskerettslige aktsomhetsvurderinger i virksomheten. Den kan ikke forstås som en uttømmende oversikt over relevante menneskerettigheter, eller som en rangering eller uttømmende tolkning av rettighetene. Virksomhetene har ansvar for å respektere alle menneskerettigheter, og dermed for å kartlegge og håndtere faktiske og potensielle negative konsekvenser for menneskerettighetene. Denne tabellen kan være et verktøy på veien.

¹ Tabellen er basert på og inspirert av et initiativ ved Shift og Mazars: [How Can Businesses Impact Human Rights?](#) (2015), som trekker på publikasjonen *Human Rights Translated: A Business Reference Guide* (2008). Se vedlegget til tabellen om det nærmere innholdet i begrepene «grunnleggende menneskerettigheter» og «anstendige arbeidsforhold» etter åpenhetsloven.

Relevant menneskerettighet	Kort forklaring av menneskerettigheten	Eksempler på virksomheters mulige negative konsekvenser for menneskerettigheten (ikke uttømmende)
Retten til selvbestemmelse	<ul style="list-style-type: none"> ■ En kollektiv rettighet for folk (folkegrupper), ikke for individer. ■ Alle folk har rett til å bestemme sin politiske status og plass i det internasjonale samfunnet. ■ Det inkluderer retten til å fremme økonomisk, sosial og kulturell utvikling, til å benytte naturressurser og ikke bli fratatt muligheten til livsopphold. ■ Urfolks rett til selvbestemmelse er anerkjent av det internasjonale samfunnet. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Utøvelse av tradisjonell næringsvirksomhet i områder av betydning for folkegrupper som lever i slike områder, hvor myndighetene i landet har skaffet kontroll over området uten grundige konsultasjoner med lokalbefolkningen. ■ Enhver aktivitet som kan ha innvirkning på urfolks landområder, gjennom anskaffelse, bygging eller drift, kan gi opphav til konsekvenser for urfolks rett til selvbestemmelse.
Retten til liv	<ul style="list-style-type: none"> ■ Retten til å ikke ulovlig eller vilkårlig bli fratatt livet. ■ Rett til beskyttelse av ens liv, for eksempel mot fysiske angrep og helse- eller sikkerhetsrisiko. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Dødelig maktbruk av statlige eller private sikkerhetsstyrker, for å beskytte virksomhetens ressurser, anlegg eller personell. ■ Operasjoner som utgjør en livstruende sikkerhetsrisiko for arbeidere eller lokalsamfunn, for eksempel gjennom eksponering for giftige kjemikalier. ■ Produksjon og salg av produkter med livsfarlige feil eller mangler. ■ Farlige og usikrede produksjonsmåter. ■ Utslipp av farlige substanser som klimagassutslipp som kan føre til tap av liv.
Forbud mot tortur og annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff	<ul style="list-style-type: none"> ■ En absolutt rettighet, som gjelder i alle situasjoner. ■ Tortur regnes for å være alvorlig fysisk eller psykisk smerte som er påført en person med et bestemt formål. ■ Umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff innebærer også alvorlig smerte eller lidelse. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Å drive forretninger i land der offentlige sikkerhets- eller politistyrker som beskytter virksomhetens bygg, anlegg og eiendeler ikke respekterer denne rettigheten. ■ Å unnlate å sikre at en arbeidsplass er fri for alvorlig trakassering som kan forårsake alvorlige psykiske plager. ■ Produksjon og salg av utstyr som misbrukes av tredjeparter til tortur, eller til medisinske eller vitenskapelige eksperimenter uten samtykke.
Forbud mot slaveri, trelldom (inklusive livegenskap) eller tvangsarbeid	<ul style="list-style-type: none"> ■ Slaveri eksisterer når et menneske i praksis eier et annet. ■ Begrepet trelldom eller livegenskap dekker andre former for alvorlig økonomisk utnyttelse eller degradering, som menneskehandel eller gjeldsslaveri. ■ Frihet fra slaveri og trelldom er absolutte rettigheter. ■ ILO definerer tvangsarbeid som alt arbeid som er gjort etter trussel om straff og som personen ikke frivillig har påtatt seg. ■ Å gi betaling betyr ikke at det ikke er tvangsarbeid hvis de øvrige vilkårene i definisjonen er oppfylt. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Virksomheter kan gjennom sine leverandørkjeder ubevisst dra nytte av arbeidere som er utsatt for menneskehandel eller tvangsarbeid eller slaveri, for eksempel på landbruksplantasjer. Kvinner og barn kan være spesielt sårbare i slike situasjoner. ■ En virksomhet kan være involvert i transport av personer eller gods som bidrar til menneskehandel. ■ Tvangsarbeid kan oppstå der en arbeidsgiver utsetter arbeiderne for gjeldsslaveri gjennom lån fra selskapet, eller krever betaling fra arbeidstakere for å få en jobb, eller hvor selskapet holder tilbake arbeiderens identifikasjons-dokumenter. ■ Det er særlig risiko for migrantarbeidere, som en anerkjent sårbar gruppe.

Relevant menneskerettighet	Kort forklaring av menneskerettigheten	Eksempler på virksomheters mulige negative konsekvenser for menneskerettigheten (ikke uttømmende)
Retten til frihet og personlig sikkerhet	<ul style="list-style-type: none"> ■ Innebærer forbud mot ulovlig eller vilkårlig frihetsberøvelse. ■ Frihetsberøvelse må autoriseres av kompetente statlige organ, som domstolene, og frihetsberøvelsen må kunne påklages av den frihetsberøvede. ■ Vilkårlig frihetsberøvelse er alltid forbudt. ■ En persons sikkerhet omfatter beskyttelse mot fysiske angrep, trusler om slike angrep, eller andre former for trakassering, uavhengig av om personen er arrestert. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Trusler om fysisk avstraffelse mot ansatte, eller å tolerere alvorlig trakassering av ansatte, for eksempel av fagforeningsmedlemmer, eller medlemmer av en minoritetsgruppe. ■ Et selskaps leverandør som godtar seksuelle overgrep mot kvinnelige ansatte på arbeidsplassen, uten at det blir adressert. ■ Ansatte låses inne i anlegg eller boliger i perioder av døgnet.
Rett til human behandling for anholdte personer	<ul style="list-style-type: none"> ■ Denne rettigheten krever at myndighetene tar spesielle forholdsregler for beskyttelse av fanger (eksempelvis å holde ungdommer adskilt fra voksne). 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Virksomheter kan være involvert i bygging, drift eller vedlikehold av forvaringsanlegg (som fengsler og internater) hvor de innsatte mishandles.
Forbud mot fengsling ved manglende evne til å oppfylle en kontrakt (gjeldsfengsel)	<ul style="list-style-type: none"> ■ Forbud mot å tillate fengsling av person fordi de ikke er i stand til å innfri en privat kontraktsforpliktelse. ■ Rettigheten begrenser hva slags straff staten kan pålegge. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Virksomheter kan være knyttet til slike forhold der denne rettigheten ikke er beskyttet av staten, for eksempel i situasjoner der en liten, lokal leverandør ikke klarer å oppfylle sine kontraktsforpliktelser, og virksomheten treffer tiltak som kan føre til at denne rettigheten blir krenket.
Retten til bevegelsesfrihet	<ul style="list-style-type: none"> ■ Enhver som oppholder seg lovlig i et land har rett til å bevege seg fritt innen landet, til å velge sted å bo og til å forlate landet. ■ Enhver har rett til å ikke bli forhindret fra å reise inn i eget land. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Flytting av lokalsamfunn fordi virksomheten utøver sin virksomhet på en urimelig eller vilkårlig måte, uten tilstrekkelig varsel, konsultasjoner (ikke minst når det gjelder kravet til samtykke fra urfolksgrupper), eller kompensasjon. ■ Arbeidsgivere som holder tilbake arbeidernes identifikasjonspapirer, som blant annet gjør at personen ikke kan reise fritt.
Rettsikkerhet for utlendinger som risikerer utvisning	<ul style="list-style-type: none"> ■ Utlendinger som er lovlig tilstede i et land, har rett til rettsmidler (tilgang til domstolsprøving) før personen blir tvunget til å forlate landet. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Der virksomhet er avhengig av migrantarbeidere (enten direkte eller via tredjeparter), kan det være fare for at deres virksomhet kan være knyttet til at denne rettigheten krenkes.
Retten til rettferdig rettergang	<ul style="list-style-type: none"> ■ Inkluderer retten til offentlig høring for en upartisk domstol (tribunal), både i sivile saker og straffesaker. ■ Særlige rettigheter knyttet til straffesaker. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ En virksomhet som forsøker å ødelegge den rettslige prosessen ved å ødelegge relevante bevis, eller ved å forsøke å bestikke eller på annen måte forsøke å påvirke dommere eller vitner til å utføre eller unnlate visse handlinger.
Forbud mot straffelover med tilbakevirkende kraft	<ul style="list-style-type: none"> ■ Det er forbudt for staten å pålegge straff for en handling som ikke var ulovlig da den ble begått, eller å pålegge høyere straffer enn de som var gjeldende på tidspunktet. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Virksomheter kan være involvert, for eksempel i situasjoner hvor politiske dissidenter protesterer mot aspekter ved virksomhetens drift og staten vedtar nye regler for å straffefølge dem.
Rett til anerkjennelse som en person i rettslig henseende	<ul style="list-style-type: none"> ■ Enhver har rett til å være «juridisk person/ rettssubjekt» og rett til selvstendig, juridisk anerkjennelse. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Virksomheter kan være involvert i situasjoner der de kan dra nytte av statlig ekspropriasjon med utbetaling av erstatning kun til de mannlige lederne av husholdningene fordi eiendommen til gifte kvinner anses for å tilhøre deres ektemann i henhold til nasjonal lovgivning.

Relevant menneskerettighet	Kort forklaring av menneskerettigheten	Eksempler på virksomheters mulige negative konsekvenser for menneskerettigheten (ikke uttømmende)
Rett til respekt for privatliv og hjem	<ul style="list-style-type: none"> ■ Enhver har rett til å bli beskyttet fra vilkårlig, urimelig eller ulovlig innblanding i deres privatliv, familieliv, hjem eller korrespondanse, og fra angrep på deres rykte eller omdømme. ■ Staten har rett til å gripe inn i privatlivsbeskyttelsen inklusive i personvernet hvis inngrepet har hjemmel i lov, har et legitimt formål og er forholdsmessig. Vilkårige restriksjoner er alltid forbudt. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Virksomheter kan være involvert gjennom sviktende konfidensialitetsbeskyttelse av ansattes, innleide arbeideres eller andre enkeltpersoner sine personopplysninger. ■ Ved å kreve graviditetstesting i en ansettelsesprosess. ■ Gi ut personopplysninger til statlige myndigheter uten personens tillatelse, som svar på forespørsler som ikke er i tråd med menneskerettighetsstandarder. ■ Selge utstyr eller teknologi som kan brukes til å spore eller overvåke enkeltpersoners kommunikasjon eller bevegelser til en stat med svak håndhevelse av menneskerettighetene. ■ Utslipp av farlige substanser som kan forårsake tap av liv helse og livskvalitet. ■ Tvangsmessig flytting av personer og familier fra deres hjem uten kompensasjon og uten at flyttingen er nødvendig ut fra tvingende samfunnsmessige hensyn.
Livssyns- og religionsfrihet	<ul style="list-style-type: none"> ■ Enhver har rett til å selv velge, praktisere og følge sin valgte religion eller tro, å være ateist eller å ikke følge noen religion eller tro. ■ Dette inkluderer retten til å tilbe og å følge religiøse skikker, som for eksempel spesifikk klesbruk. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ En virksomhets policy som forhindrer arbeidstakere fra å bære klær eller symboler som uttrykker deres tro, selv om disse ikke påvirker sikkerhet eller ytelse i arbeidet. ■ En virksomhet som ikke tillater sine arbeidere å søke om rimelig fri på deres religiøse helligdager.
Ytrings- og informasjonsfrihet	<ul style="list-style-type: none"> ■ Retten til fri meningsdannelse uten ekstern innblanding, er en absolutt rettighet. ■ Enhver har rett til å søke, motta eller formidle sin mening eller oppfatning i offentligheten, i media eller annen form. Staten kan godkjenne restriksjoner i ytrings- og informasjonsfriheten i tråd med menneskerettighets-standardene. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Å operere i et land der arbeiderne er forhindret gjennom lov fra å uttrykke sine meninger i det offentlig rom. ■ Sensur av innhold, for eksempel på internett, etter forespørsel fra staten, der disse forespørselene ikke har hjemmel i lov, et legitimt formål og er forholdsmessig. ■ Engasjere seg i rettsprosesser mot ansatte, medlemmer av folkegrupper eller andre interessenter som har ytret seg kritisk mot virksomheten og det er ubalanse i partenes muligheter til å finansiere en retts sak.
Forbud mot krigspropaganda, og forbud mot oppfordring til hat basert på etnisitet, religion eller nasjonalitet	<ul style="list-style-type: none"> ■ Rettigheten forbyr visse uttalelser som ikke er beskyttet gjennom retten til ytringsfrihet. ■ Rasemessig, religiøs eller nasjonalt hat som kan oppfordre til diskriminering, fiendtlighet eller vold skal forbys. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Virksomheter som sørger for en plattform eller teknologi til individer som uttrykker hat mot en bestemt religiøs eller etnisk gruppe, og oppfordrer andre til å utføre handlinger rettet mot dem.
Forsamlingsfrihet	<ul style="list-style-type: none"> ■ Retten til å samle seg for et bestemt formål eller der hvor det er en offentlig diskusjon, for å legge fram sin mening, eller engasjere seg i en demonstrasjon og opptog. ■ Staten kan godkjenne inngrep i rettigheten i tråd med menneskerettighetsstandarder. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Offentlige eller private sikkerhetstjenester beskytter virksomhetens eiendeler gjennom med tvang å forhindre eller bryte opp fredelige demonstrasjoner fra lokalsamfunnet rettet mot virksomheten.

Relevant menneskerettighet	Kort forklaring av menneskerettigheten	Eksempler på virksomheters mulige negative konsekvenser for menneskerettigheten (ikke uttømmende)
Organisasjonsfrihet	<ul style="list-style-type: none"> Retten til å danne eller slutte seg til alle typer foreninger, herunder politiske, religiøse, sportslige/fritidsaktiviteter, ikke-statlige frivillige og fagforeninger. Staten kan godkjenne inngrep i rettigheten i tråd med menneskerettighetsstandarder. 	<ul style="list-style-type: none"> Virksomheten operer i et område eller en stat hvor det er forbudt eller vanskelig å danne og delta i fagforeninger. Virksomheten opererer i et område der staten prøver å undergrave et politisk parti som motsetter seg bedriftens virksomhet, for eksempel gjennom å bringe falske anklager mot partiets ledere.
Rett til beskyttelse av familie og til å inngå ekteskap	<ul style="list-style-type: none"> Familiebegrepet varierer. Rettigheten inkluderer retten til å fritt gå inn i ekteskap og til å stifte familie. 	<ul style="list-style-type: none"> Virksomhetens policy diskriminerer kvinner på grunnlag av deres ekteskapelige status eller reproduktive status (se også eksempler nedenfor om retten til familieliv).
Barns rettigheter	<ul style="list-style-type: none"> Barn har alle de samme rettighetene som voksne. Et barn har rett til å bli registrert, tildelt et navn, og et statsborgerskap. Barn må beskyttes mot seksuell og økonomisk utnyttelse, herunder barnearbeid. ILO-standarder forbyr helseskadelig og farlig arbeid for alle personer under 18 år. De forbyr også arbeid for personer under 15, med begrensede unntak for utviklingsland. 	<ul style="list-style-type: none"> Virksomhet som involverer farlig arbeid (eksempelvis kutting av sukkerrør eller gruvedrift) som utføres av personer under 18 år. Hvis en virksomhet oppdager barnearbeid, og virksomheten unnlater å ta hensyn til barnets beste gjennom sin respons, kan virksomheten innvirke negativt på andre menneskerettigheter (som retten til adekvat levestandard eller personlig sikkerhet). Dersom virksomheten eksemplvis sender vekk barnet eller kutter kontrakten med aktuell leverandør, kan dette føre til at barnet må finne alternative, farligere arbeidsformer (som prostitusjon).
Rett til å delta i det offentlige liv	<ul style="list-style-type: none"> Statsborgere har rett til å ta del i offentlige anliggender, herunder retten til å stemme og bli valgt i frie og rettferdige valg, og lik tilgang til stillinger i offentlig tjeneste. 	<ul style="list-style-type: none"> Å ikke gi arbeidere fri for å stemme i valg. Bestikkelser av politikere eller annen utilbørlig bruk av virksomhetens innflytelse som kan forvrengte valgprosessen eller på annen måte forhindre frie og rettferdige valg.
Rett til likhet for loven, lik beskyttelse av loven og ikke-diskriminering	<ul style="list-style-type: none"> Enhver har rett til å ikke bli diskriminert, direkte eller indirekte, på grunn av rase, etnisitet, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller annen status (for eksempel seksuell orientering, kjønnsidentitet, alder eller helsetilstand). Forskjellsbehandling kan være tillatt hvis den er nødvendig og proporsjonal. 	<ul style="list-style-type: none"> Indirekte diskriminering av arbeidere i rekrutteringen, i lønnsforhold eller i forfremmelse, for eksempel ved å tilby opplæringsprogram som øker enkeltansattes muligheter for forfremmelse, i et tidsrom hvor en religiøs eller etnisk gruppe er forhindret fra å delta. En virksomhet som tilbyr erstatning til menn og kvinner i en situasjon der driften eller produktene har hatt negative konsekvenser på deres helse, på en måte som diskriminerer kvinner (for eksempel ved å unnlate å anerkjenne en spesifikk skade på kvinners reproduktive helse).
Beskyttelse av minoriteter	<ul style="list-style-type: none"> Medlemmer av etniske, religiøse eller språklige minoriteter har rett til å utøve sin egen kultur, praktisere sin religion og snakke sitt språk. Kulturutøvelse omfatter tradisjonell næringsvirksomhet. 	<ul style="list-style-type: none"> Unnlate å gjøre justeringer for arbeidstakere som bærer en tradisjonell form for klesdrakt eller hodeplagg der det ikke utgjør en legitim utfordring på sikkerhet eller ytelse. Naturinngrep i områder som undergraver eller vanskeliggjør en minoritetsgruppes tradisjonelle næringsdrift eller levemåter.

Relevant menneskerettighet	Kort forklaring av menneskerettigheten	Eksempler på virksomheters mulige negative konsekvenser for menneskerettigheten (ikke uttømmende)
Rett til arbeid	<ul style="list-style-type: none"> ■ Enhver har rett til å ha mulighet til å skape seg et levebrød av arbeid som de fritt kan velge eller godta. Arbeidet må være «anstendig», som betyr at arbeidernes menneskerettigheter må respekteres. ■ Rettigheten omfatter forbud mot vilkårlig oppsigelse og retten til rimelige og gode arbeidsforhold, og å kunne danne og delta i fagforeninger. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Å vilkårlig si opp en arbeidstaker, selv om det skulle være tillatt under nasjonal lovgivning. ■ Å hindre eller unnlate å sørge for rimelig forventning om karriereutvikling for arbeidere.
Rett til rettferdige og fordelaktige arbeidsforhold	<ul style="list-style-type: none"> ■ Enhver har rett til rettferdig avlønning og lik lønn for arbeid av lik verdi. Godtgjørelse må sette dem og deres familier i stand til å ha en anstendig levestandard. ■ Retten inkluderer sunne og trygge arbeidsforhold, like muligheter for fremmelse og rett til hvile, fritid og helligdager. ■ ILO-standarder gir ytterligere veiledning om innholdet i denne rettigheten. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Unnlate å adressere mønster med gjentatte ulykker på grunn av utilstrekkelige helse- og sikkerhetsforhold på arbeidsplassen. ■ En virksomhet som skaper press på sine leverandører, som derfor krever ekstremt overtidarbeid fra sine arbeidere. ■ Bruk av rengjøringspersonale eller andre arbeidere ansatt av en tredjepart, og som er betalt ekstremt lave lønninger med ingen eller svært begrensede rettigheter til sykepenger eller permisjon.
Rett til å danne fagforeninger og rett til å streike	<ul style="list-style-type: none"> ■ Enhver har rett til å danne eller slutte seg til fagforeninger etter eget valg. ■ Fagforeningene må kunne fungere fritt, bare under begrensninger som er i tråd med menneskerettighets-standarder. ■ Arbeidstakere har rett til å streike, i samsvar med forholdsmessige rettslige begrensninger. ■ ILO-standarder gir ytterligere veiledning om innholdet i rettigheten, f.eks. at arbeidstakere har rett til å forhandle kollektivt med sine arbeidsgivere, og at arbeidstakere ikke diskrimineres på grunn av sitt fagforeningsmedlemskap. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Å opprette barrierer for opprettelsen av fagforeninger blant arbeidere eller kontraktsarbeidere. ■ Å nekte eller unngå å anerkjenne legitime arbeidstakerorganisasjoner som virksomheten kan inngå dialog med i land som forbyr fagforeninger.
Rett til sosial sikkerhet, inkludert sosial forsikring	<ul style="list-style-type: none"> ■ Denne rettigheten pålegger staten å opprette og opprettholde et trygdesystem som gir tilstrekkelig økonomisk støtte ved forhold som sykdom, skade eller arbeidsledighet. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Å nekte sine arbeidere kontraktsfestede yrkesskadeutbetalinger. ■ Å tilby en privat trygdeordning basert på diskriminerende kriterier.
Rett til respekt for familieliv	<ul style="list-style-type: none"> ■ Beskyttelse av familier under etablering og mens de har ansvar for barns omsorg og utdanning. ■ Retten omfatter særlig beskyttelse for arbeidende mødre. ■ Retten omfatter også særlig beskyttelse av barn. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Virksomhetens praksis hindrer arbeidstakers mulighet til å ha en sunn balanse mellom arbeid og privatliv, som er tilstrekkelig til å forsørge en familie. Slik praksis kan innebære å kreve at arbeidstakerne bor på sovesaler tilknyttet arbeidsplassen i lengre perioder uten å gi tilstrekkelige permisjoner som gjør dem i stand til å tilbringe tid med sin familie.

Relevant menneskerettighet	Kort forklaring av menneskerettigheten	Eksempler på virksomheters mulige negative konsekvenser for menneskerettigheten (ikke uttømmende)
Rett til adekvat levestandard	<ul style="list-style-type: none"> ■ Denne rettigheten omfatter tilgang til adekvat bolig, klær, mat, vann og sanitære forhold. ■ Enhver har rett til å leve i sikkerhet, verdighet og fred, med nødvendige hjelpemidler og fremkommelighet. ■ Mat skal være tilgjengelig og oppnåelig, av tilstrekkelig kvalitet og kvantitet for å møte ernæringsmessige og kulturelle behov. ■ Personer har rett til nok og trygt, akseptabelt, fysisk tilgjengelig, vann som gir privatliv og verdighet og er økonomisk overkommelig, til personlig og privat bruk og til sanitærtjenester. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Dårlig kvalitet på bolig eller sovesaler skaffet til arbeiderne. ■ Unnlate å skaffe til veie tilstrekkelige sanitære fasiliteter for arbeidere i en fabrikk eid eller benyttet av virksomheten. ■ Utvidelsen av en bedrifts virksomhet, som betydelig reduserer dyrkbar jord i et område som berører lokalsamfunnets tilgang til mat. ■ Virksomheten forurensrer eller truer eksisterende vannressursene på en måte som vesentlig forstyrrer lokalsamfunnets tilgang til rent drikkevann. I slike situasjoner kan det oppstå bestemte negative konsekvenser for kvinner og jenter, som ofte er ansvarlige for vannhenting i mange lokalsamfunn.
Rett til helse	<ul style="list-style-type: none"> ■ Enhver har rett til å oppnå den høyest oppnåelige fysiske og psykiske helse. ■ Dette inkluderer retten til å ha kontroll over egen kropp og helse, og frihet fra inngrep. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Forurensning fra driften kan forårsake negative konsekvenser på helsen til arbeidere og/eller omkringliggende samfunn. ■ Utslipp av skadelige klimagasser kan føre til hetebølger, flom, ras, tørke og andre helsetrusler. ■ Salg av produkter som er helsefarlige for sluttbrukere eller kunder. ■ Å unnlate iverksettelsen av hensiktsmessige helse- og sikkerhetsstandarder som fører til langsiktige, negative konsekvenser for arbeidstakernes helse.
Rett til utdanning	<ul style="list-style-type: none"> ■ Alle barn har rett til gratis og obligatorisk grunnutdanning. ■ Retter omfatter blant annet lik tilgang til utdanning og lik tilgang til undervisningsfasiliteter. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Barnearbeid i en virksomhet eller i leverandørkjeden, som fører til at barna er ute av stand til å gå på skole. ■ Virksomheten begrenser tilgang til skolebygg, eller ødelegger skolebygg, gjennom f.eks. bygging av bygninger eller infrastruktur.
Rett til å ta del i det kulturelle liv, dra fordel av vitenskapelig fremgang, til beskyttelse av materielle og moralske rettigheter for forfattere og oppfinnere	<ul style="list-style-type: none"> ■ Enhver har rett til å ta del i kulturlivet i samfunnet og nyte fordelene av vitenskapelige fremskritt, spesielt vanskeligstilte grupper. ■ Dette inkluderer beskyttelse av den enkeltes moralske eller materielle interesser som følger av enhver vitenskapelig, litterær eller kunstnerisk produksjon. ■ Denne beskyttelsen omfatter også rettighetene til urfolk til å bevare, beskytte og utvikle tradisjonell kunnskap og kulturelle uttrykk. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Aktiviteter som involverer ressursutvinning eller ny konstruksjon (som å legge en rørledning eller installere nettverk av infrastruktur) kan påvirke denne rettigheten ved å fjerne grupper fra områder med kulturell betydning og kunnskap, eller ved å skade deres kulturarv.

Vedlegg

Vedlegget forklarer nærmere innholdet i begrepene «grunnleggende menneskerettigheter» og «anstendige arbeidsforhold», som skal være utgangspunkt for virksomheters aktsomhetsvurderinger etter åpenhetsloven. Begrepet «grunnleggende menneskerettigheter»² etter åpenhetsloven omfatter som et minimum menneskerettighetene i [FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter](#), [FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter](#) og ILOs ti kjernekonvensjoner om grunnleggende rettigheter og prinsipper i arbeidslivet:

- Organisasjonsfrihet og rett til kollektive forhandlinger (konvensjon nr. 87 og nr. 98)
- Avskaffelse av alle former for slaveri og tvangsarbeid (konvensjon nr. 29 og nr. 105)
- Avskaffelse av barnarbeid (konvensjon nr. 138 og nr. 182)
- Ikke-diskriminering i arbeidslivet (konvensjon nr. 100 og nr. 111)
- Helse og sikkerhet i arbeidslivet (konvensjon nr. 155 og nr. 187)

Definisjonen favner dermed vidt, og dekker blant annet forbud mot slaveri og slavehandel, rett til arbeid og til rettferdige og gode arbeidsforhold, ikke-diskriminering og lik behandling for likt arbeid, rett til hvile og fritid, rimelig begrensning av arbeidstiden og regelmessige ferier med lønn.³ OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv (2023) påpeker at virksomheter kan ha negative konsekvenser for prak-

tisk talt alle internasjonalt anerkjente menneskerettigheter. Noen rettigheter vil i praksis være mer truet enn andre i enkelte bransjer eller kontekster, og vil derfor vies særlig oppmerksomhet. Avhengig av omstendighetene kan selskaper måtte vurdere ytterligere standarder. Selskaper bør for eksempel respektere menneskerettighetene til personer som tilhører bestemte grupper eller befolkninger som krever særlig oppmerksomhet.⁴ Ulike FN-instrumenter utdyper menneskerettighetene til urfolk, personer som tilhører nasjonale, etniske, religiøse og språklige minoriteter, kvinner, barn, personer med nedsatt funksjonsevne og migrantarbeidere og deres familier.⁵ Relevante instrumenter er: v

- Konvensjonen om avskaffelse av alle former for rasediskriminering (1965)
- Konvensjonen om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner (1979)
- Konvensjonen om barns rettigheter (1989)
- Konvensjonen om beskyttelse av rettighetene til alle migrantarbeidere og deres familiemedlemmer (1990)
- Konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (2006)
- FNs erklæring om urfolks rettigheter (2007)
- FNs erklæring om rettighetene til personer som tilhører nasjonale eller etniske, religiøse og språklige minoriteter (1992)

² Opplistingen her er basert på Prinsipp 12 i FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (UNGP), og OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv (2023), Kapittel IV.

³ [Prop. 150 L \(2020 – 2021\) Lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold](#), s. 106. Se også eksempler på negative konsekvenser på s. 108.

⁴ Personer, som menneskerettighetsforkjempere, kan være særlig utsatt for risiko på grunn av marginalisering, sårbarhet eller andre omstendigheter, individuelt eller som medlemmer av bestemte grupper eller befolkninger, inkludert urfolk. OECD gir nærmere veiledning for aktsomhetsvurderinger i denne sammenheng, også når det gjelder spørsmål om å søke å oppnå fritt, forhåndsbasert og informert samtykke (FPIC). Se [OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv](#), [OECDs veileder for meningsfull interessentdialog i utvinningsindustrien](#) og [OECD-FAOs veileder for ansvarlige leverandørkjeder innen landbruk](#)

⁵ OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv (2023), Kapittel IV (Kommentar 45).

I situasjoner med væpnet konflikt, bør selskapene respektere reglene og standardene i internasjonal humanitærrett. I slike situasjoner, og der det ellers er høynet risiko for alvorlige overgrep, bør selskapene utføre skjerpede aktsomhetsvurderinger.⁶

Åpenhetsloven krever også aktsomhetsvurderinger når det gjelder «anstendige arbeidsforhold». Det er overlapp mellom begrepene, blant annet ved at ILOs kjernekonvensjoner er del av definisjonen av «grunnleggende menneskerettigheter» og samtidig angir rettigheter som inngår i «anstendige arbeidsforhold». Videre omfatter anstendige arbeidsforhold helse, miljø og sikkerhet (HMS) på arbeidsplassen og arbeid som gir en «lønn å leve av».

Virksomheter kan forårsake, bidra til eller være direkte knyttet til negative konsekvenser gjennom leverandørkjeder eller forretningspartnere. Aktsomhetsvurderingene etter åpenhetsloven skal utføres regelmessig og stå i forhold til virksomhetens størrelse, art, kontekst, og alvorlighetsgraden av og sannsynligheten for negative konsekvenser.

⁶ OECDs retningslinjer (2023), Kapittel IV (Kommentar 45) og UNGP Prinsipp 12 (Kommentar).

© Norges institusjon for menneskerettigheter og Norges kontaktpunkt for ansvarlig næringsliv – oktober 2023

Forsideillustrasjon: vectorstory - stock.adobe.com